

romanu iz mučenice hkrati tudi vzrok za tisto Sebastijanovo ogorčenje, ki je zraslo že nekoč v mladosti, in za tisto bistrovidnost, ki mu je spričo neurejenih družinskih razmer že tedaj odkrila moralna nesorazmerja in razpoke pri ljudeh, če morajo živeti skupaj. Jasno je tedaj, da se mu tudi v zakonskem življenju hitro odkrije vsa nemožnost pristnih, nekomplikiranih, na tradicionalni človeški morali temelječih odnosov. Ta nemožnost je pravzaprav glavna pisateljeva travma in iz te nemožnosti navsezadnje izvira njegovo hrepenenje po drugi, absolutni, transcendentalni do broti in pravičnosti.

Še posebej pa je ob Zidarjevem pisanju treba opozoriti na njegov besedni izraz. Menda ni na Slovenskem pisatelja novejše dobe, ki bi se bil dokopal do tako svojvrstne in sugestivne umetniške besede. Njegova izrazna virtuoznost je vredna občudovanja, svoj bogati besedni zaklad zna ustrezno razporejati in ga prilagajati situacijam, simbolnost in metaforičnost njegovega jezika sta kljub včasih navidezni vulgarnosti zlahten sad dognanega smisla za lepoto in pomenko globino. Čeprav je roman na splošno neurejen in do neke mere celo zmeden, čeprav pogosto napravi vtis nekontroliranih izbruhov in slabih povezav, pa je že zaradi izrednega izraza vreden vse pozornosti in brez dvoma uvršča pisatelja v prvo vrsto sodobnih oblikovalcev slovenske besede.

Jože Šifrer

Evald Flisar, UMIRANJE V OGLEDALU

Flisarjev roman *Umiranje v ogledalu* ravno toliko prehaja iz abstraktne zasnove v realno družbeno razpolo-

Evald Flisar, *Umiranje v ogledalu*. Založba Lipa, Koper 1969.

ženje, kolikor je njegov prejšnji roman *Mrgolenje prahu* iz neizprosne življenjske danosti segal v nadrealne sfere sklepanja, miselnih kombinacij in iluzij. Glede na to, da Flisar kaže analitične sposobnosti, ki pa še vedno niso urejene in ne težijo h kakšnemu določnejšemu cilju, bi bilo zanimivo primerjati oba teksta zlasti zato, ker pisatelj v obeh delih skuša biti tako različen, v bistvu pa je vendarle povsod enak: enako nemiren in vzburljiv; toda za takšno primerjavo tu ni mesta, zato naj pričujoča recenzija skuša podati sodbo le o tem novem Flisarjevem romanu.

Roman *Umiranje v ogledalu* je zavestno neurejena pripoved o petih človeških usodah, ki se giblje na dolgi črti od transcendentalne poaštnosti in nelogičnosti do trpke realnosti našega cveta. Očitna je pri tem pisateljeva težnja, da bi kot Kafka z grotesknimi podobami poustvaril svoje notranje dileme in strahove; in tako na primer nenadna sprememba človeka v petelina že kar preveč do-

ločno spominja na Kafkovo Preobrazbo, vendar je Flisar v teh poskusih manj prepričljiv in manj originalen in vse kaže na to, da krčevito išče svoj pisateljski izraz. Glavni motiv, ki se vleče skozi vse epizode te nenotne pripovedi, je strah pred smrtjo, a ne navaden strah navadnega delujočega občana, temveč strah v smislu nekakšne heideggerjevske biti k smrti, nekakšne konstantne možnosti, da je našega življenja lahko vsak čas konec, nekakšne vseobsegajoče smrti, ki je sestavni del naše zavesti. Ta smrt ima lahko najrazličnejše oblike, je lahko pričakovana ali nenadna, pisatelj jo prikazuje v najbolj absurdnih podobah in njena stalna navzočnost je lahko eden od temeljnih usmerjevalcev naših življenjskih dejanj in odločitev.

Vendar pa ta groteskna podoba smrti in ta strah pred njo nista tisto, kar je v Flisarjevem romanu najbolj vredno pozornosti. Pisatelj je močnejši prav tam, ko se spušča v konkretna razmerja živega, delujočega sveta, čeprav se zdi, da bi sam najbrž želel drugače. Kajti roman zares zaživi šele na tistih mestih, ko pisatelj stopa iz svojega abstraktnega okvira ter se bliža prav tisti življenjski mrakobnosti, ki sestavlja osnovno in izhodišče njegovemu prejšnjemu romanu Mrgolenje prahu.

Svojih petero junakov pisatelj postavlja na neko posmrtno mesto in šele od tam projicira njihove posvetne usode. Toda njihovo zdajšnje, posmrtno stanje je ves čas strogo navzoče in pomeni končni cilj, kakor da bi avtor hotel prejšnje življenje spraviti na raven sanj ali mu prisoditi manj bistveno komponento človeške eksistence. Tako je dejavnost njegovih junakov na naši materi zemlji le pot do takšne ali drugačne končne človekove podobe, do nekega končnega stanja, ki seveda nima nobene konkretne zveze z religijo,

čeprav eshatološko prikazuje poslednje reči, pač pa na svoj posebni način izraža odtujenost vsemu, kar na zemlji je in kar navsezadnje muči tudi pisatelja.

In tako Flisar vendarle izraža svoj odnos do sveta, v katerem mora živeti oziroma je moral iz njega pobegniti. Iz vseh epizod, ki se brez reda prepletajo, potem izvedemo za avtorjeve moralne proteste in za podzavestna hotenja po lepšem in boljšem. V normalnem življenju mu je namreč vsaka dobrota preračunana in neiskrena, ženske so mu »domišljavo pleme«, ki časti le materialne dobrine in veličino, so hinavske, nenasitne in zlohotne, tudi ljubezen jim rabi le kot sredstvo za uničevanje; ljudje so slabši od kač, zakaj kača nikdar nima namenov, medtem ko jih ljudje imajo, in kača nikdar ne vara, ampak zmeraj naravnost useka. Ljudje se spopadajo med seboj na najbolj umazane načine in za vse mogoče stvari: za oblast in tiranstvo, za blaginjo, za prestiže, za delo, pri tem pa se prijazno nasmihajo drug drugemu ter se častijo s pokloni. »In če komu spodrsne, če koga odplavi, se odenejo v lažno črnino, da bi prikrili veselje ob zavesti, da je eden manj in da ni odplavilo njih, ampak drugega.« Sodobna družba je pisatelju gnila in v besnem lovu za denarjem sama v sebi razpada. Navdaja ga strahotna groza ob dejstvu, da ga vsepovsod obdajata le smrad in »sranje«, in edina rešitev je v begu pred vsem tem, celo samomor bi preveč pomenil le potrdilo te splošne gnilobe. Najhujše pa je za človeka, če mu ukradejo njegov lastni obraz in temu pojavu pisatelj posveča, z alegorijo seveda, dovršen del svojega ogorčenja. Toliko časa mu trgajo ta obraz, da ga ima končno vsak njegov sodelavec na krožniku pred seboj. Na sploh vsi civilizirani odnosi uničujejo

prvotno in originalno človekovo podoba ter potiskajo naša hrepenenja in naše sanje o lepem in dobrem v podzavest, kjer rijejo dalje in na koncu doživljajo mrakobne privide o neizbežni tragediji vsega človeškega. Predmetni svet je zdaj že zunaj njega in od vseh sestavin njegovega duševnega življenja je ostala samo še preteklost.

Ta pisateljeva mračna podoba sveta bi bila pravzaprav vse, kar je v romanu izpovednega. Vendar je že skoraj preveč pavšalna, da bi bila lahko prepričljiva, in ob branju se je težko znebiti vtisa, da je ta podoba bolj plod naravnega izgubljanja mladostnih idealov kot zrelega, utrjenega spoznanja. Za tako misel govori že dejstvo, da ta podoba vključuje le moralne človeške anomalije, ni pa usmerjena proti dejstvu konkretne zgodovinske situacije, kot se to čisto dogaja pri starejših in izkušenejših pisateljskih peresih.

Glavni poanti romana sta torej odpor do življenja, do takšnega, kakor se seveda kaže pisatelju, in strah pred smrtjo. Iz te nerazrešljive dileme pa Flisar ne vidi več izhoda in tako njegove podzavestne blodnje stalno begajo od enega absurda k drugemu. Na vsej relaciji med tema dvema strahovima ni nobene svetle točke, ni več nobenega upanja, kvečjemu je tu še nekakšna hamletovska zavest stalne možnosti, da lahko človek vsak hip stopi s prvega na drugi breg. Z vsemi temi strahovi in dilemami Flisar gotovo izraža neko splošnejše sodobno naziranje, vendar pa bi bila gotovo upravičena tudi domneva, da je to naziranje potencirano do najbolj mračnih skrajnosti in da je bolj hoteno kot resnično doživeto.

Četudi novi Flisarjev roman, pri naša dosti snovi za čutenje in razmišljanje in četudi je napisan z nesporno izklesanim pisateljskim izra-

zom, pa vendar v končnem rezultatu ne dosega prejšnjega, Mrgolenja prahu. Medtem ko je pisatelj prej v glavnem le ostal na ravnini žive človeške stvarnosti in živega soočanja človeških vrednot, je v tem tekstu zašel v absolutno negacijo vsega in vrhu tega v ne ravno posrečeno oblikovno eksperimentiranje. In medtem ko se je prej s filozofskimi analizami poglobljal v dokaj bistvene življenjske antagonizme, se tukaj le še rešuje v beg, v čustveno, reagiranje in v fatalistično negiranje vsakega smisla po človeškem obstajanju. Škoda. Evald Flisar je toliko talentiran pisatelj, da mu res ne kaže prehitro priti do tistega konca, ko se težnja začne spreminjati v razvrednotenje in ko tudi umetniška moč lahko začne razvodenevati v goli artizem.

Jože Sifrer

CVETO PREŽELJ, OČI

Pesniška zbirka z naslovom OČI* mladega avtorja Cveta Prežlja predstavlja kot knjižni prvenec izredno lepo zaokroženo in kompozicijsko skladno celoto, ki priča o dovolj zreli umetniški zmogljivosti njenega ustvarjalca. Težišče v pričujoči knjigi zbrane poezije je osredotočeno v odnosu, ki ga ima pesnik glede na relacijo človek — svet. Res je sicer, da so izmed šestih ciklov, ki sestavljajo zbirko, kar trije v največji meri posvečeni spoznanju in doživljanju ljubezni, je vendar resnična moč Prežljeve poezije v delih zbirke, ki niso posvečeni zgolj ljubezenski motiviki. S tem ne bi hotel zanikati določenih kvalitet, ki jih imajo nekatere izmed njegovih ljubezenskih pesmi, posebno tiste, zbrane pod skupnim naslovom JELKE, kjer so čustveno bogata lju-

* Cveto Preželj, Oči. Mladinska knjiga, Ljubljana 1969.